

modestus honores quidem promereri conabitur, de iis tamen consequendis haud anxie sollicitus; atque ad eos euectus, meditabitur non dignitati sed virtuti sincerum cultum exhiberi. Nec facile credit encomiis, quae sunt vanissimi sine mente soni, nisi facta vocibus respondeant. Itaque actiones laude dignas patrare studebit; neque de aura populari multum laborabit, serio cogitans in laudandis aliis maximam hominum partem non nisi aliorum *echo* esse, et sese habere veluti psittacos, qui haec, quae non intelligunt, verba recitant. Vir modestus hoc inanissimo elogiorum fumo minime pascitur, et nullum laudibus statuit pretium, nisi ab animo sincero atque intelligente profisciscantur. Porro in praecedentibus articulis consideravimus tantum virtutes *philosophicas* seu *naturales*, ubi scilicet actiones per solam honestatem et turpitudinem intrinsicam determinantur. At theologiam moralem pertinet tractare de virtutibus *christianis in ordine supernaturali*, relate scilicet ad *gratiam Christi et ad vitam aeternam*.

CAPVT II.

De vitiis.

ARTICVLVS I.

De vitiis, quae nostris erga Deum officiis opponuntur.

I.

Virtuti religionis seu nostris erga Deum officiis

adversantur errores omnes, quos theologiae naturali contrarios in metaphysica valide impugnavimus. Quare his erroribus praetermissis, de superstitionis vitio, religionis virtuti opposito, dicere satis erit. Neque tamen omittemus improborum quorundam hominum impietatem, qui sanctiores religionis ritus velut supersticiosos traducunt. *Superstitio* definitur: *veri aut falsi numinis cultus vitiosus atque inordinatus*. Hinc patet, duplicem esse superstitionis generatim consideratae speciem. Prima est falsi numinis cultus. De hac autem superstitione satis fuse diximus in theologia naturali. Altera autem est vitiosus veri numinis cultus, atque haec superstitio vitia continet plurima seorsum distinguenda. Cultus externus cum interno semper coniungi debet, alioquin in meram superstitionem degenerat. Superstitiosus ergo est cultus ille, qui in ritu mere externo consistit, et ad Deum non refertur. Itaque superstitiosi sunt, qui rebus creatis vim tribuunt et efficaciam, quae soli Deo competit. Talis autem cultus stoliditati magis quam superstitioni ut plurimum referendus. Hoc cultu peccant ineptissimi homines, qui in religiosis quibusdam rebus totam fiduciam ita collocant, ut de Deo beneficiorum omnium auctore nihil cogitent. Pius quidem et religiosus est orationum, sacramentorum imaginum, aliorumque id genus rituum usus, sed ad Deum tamquam ad ultimum finem dirigendus. Superstitioso etiam ritu Deum colunt, seu melius dicam, offendunt, qui Deum suis perversis affectibus servire volunt, eumque immoderata auri, bonorum, aliorumque id genus cupiditate invo-

cant. Sed superstitionis multo magis rei sunt, qui ad suas cupiditates rebus sacris abutuntur, et sanctiora religionis sacramenta sacrilego usu profanare non verentur. Crassa superstitione laborant, qui erroneam de providentia divina notionem sibi effungentes, futuros rerum eventus in siderum aspectibus, somniis, fortuitisque casibus insana credulitate quaerunt atque invocant. Itaque inter superstitiones reiiciendae sunt *divinationes* omnes, quibus referta est *astrologia*, ut vocant, *iudicialia*, quasi Deus occulto astrorum influxu rebus liberis atque contingentibus provideat. Longius esset enarrare, quam crassa superstitione apud cultissimas quoque gentes erratum sit. Cultuum foeditatem atque barbariem humanae naturae ignominiosam in theologia naturali descripsimus, atque ex tanta errorum varietate revelationis iudicisque *infallibilis*, ecclesiae scilicet, necessitatem demonstravimus. Quare si cultus divinus his muniatur conditionibus, nempe ecclesiae auctoritate et sincera pietate, iam nullus est locus diceriis, quibus religionis ritus lacessere et calumniari non dubitant perversissimi homines. Illud ergo *pastoribus operariisque evangelicis* officium incumbit, ut religionis sanctitatem cultusque puritatem rudes homines doceant, atque ita impiis hominibus omnem calumniae occasionem eripiant.

II. Fiduciam in Deo, quam inter virtutes secundo loco numeravimus, non agnoscunt superstitiosi, vel saltem de hac virtute erroneam sibi efformant opinionem, quum in Deo spem omnem non collocent. Contra hanc virtutem ii etiam gra-

viter peccant, qui tantum sibi metuunt a iustitia divina, ut de salute sua aeterna desperent. Porro quum Deus sit infinite perfectus, ac proinde malum infinito odio prosequatur, a metu et desperatione non liberabitur, qui in hoc miserrimo statu iacet, nisi vocatis in auxilium misericordiae divinae mysteriis, quae docet christiana religio; atque hinc elucet religionis christianae praestantia atque necessitas. A fiduciae virtute longe alieni sunt ii, qui in rebus adversis animum despondent, et ob miserias, quibus affliguntur, divinam providentiam accusant, et impie reprehendunt. Stultissima omnium desperatio eorum est, qui humanae vitae calamitatibus taedioque oppressi violentas sibi manus inferunt, et huius vitae miserias contra divinae providentiae ordinem declinare somniantes, aeternas poenas sibi accelerant. Stultissimos certe sese praebuerunt pseudo-philosophi, qui hanc inhumanissimam actionem magnanimitatis titulo cohonestare non dubitarunt. *Maior animus merito dicendus, qui vitam aerumnosam magis ferre potest quam fugere*, inquit S. Augustinus *lib. i. de civit. Dei.*

Rebus in angustis facile est contemnere vitam.

Fortiter ille facit, qui miser esse potest.
ut canit Martial.

Stultissimam ergo magnanimitatis notionem traderunt Empedocles, Crysippus, Zeno, Cato cet. qui *suicidium* velut magni animi signum proponunt. Mirum est sane a scriptoribus quibusdam magnifice laudari tamquam robustioris animi exem-

plum, quod de Arria Paeti coniuge narratur. Haec quum videret Paetum ab imperatoris Claudii militibus, profligato Scriboniano, navi captivum abduci, nihil non tentavit, ut in navim cum Paeto descenderet; quod quum obtinere non potuisset, ipsa sola in cymba sese maris fluctibus commisit, et Romam usque ad coniugem perrexit. Verum quum nulla libertatis Paeto restituendae spes adfulgeret, ipsa maritum ad mortem excitavit proprio exemplo: sibi ipsi lethale vulnus infixit immisso in pectus pugione, quem deinde cruentum extrahens, maritoque demonstrans, examinis haec ultima protulit verba: *Paete non dolet. Crudelissimum illud factum ita commendat Plin. epist. 16.: praeclarum illud ferrum stringere, perfodere pectus, extrahere pugionem, porrigere marito, adde-
dere vocem immortalem ac pene divinam.* ¶ Oh miseram magnorum etiam hominum caecitatem atque insaniam! Haec autem praetermittere nolui, ut nostros auditores praemunirem adversus scriptores plurimos, qui ignea phantasia incalcescentes et *fanatismo* abrepti, similia gesta extollere non dubitant. Ceterum *suicidii* crimen legi naturali et divinae contrarium esse, ipsumque atheismum re-
dere iam demonstravimus.

III. Divini amoris virtuti opponitur *amor proprius*, seu perversus ille sui ipsius amor, quo nosmetipsos unice diligimus, omniaque nostra desideria non ad Deum sed ad nosmetipsos referimus. Talis amor est *idololatriae* species quaedam, qua nobis litamus, et nos sicut dii nobis sumus. Omnia bona ad Deum tamquam ad ultimum fi-

nem referenda: inanis est etiam ipsa virtus, nisi ad Deum dirigatur. Brutus, qui sapientiam se profiteri gloriabatur, eam in virtute quaesiverat; at quum virtutem ad Deum non referret, virtutis larvam pro ipsa virtute usurpavit, et *spiritualis* veluti *idololatriae* reus moriens fateri et exclamare non dubitavit: ¶ *Oh virtus! agnosco, te miserum esse phantasma.* Divino amori omnino adversatur perversissima cupiditas illa, qua hominum pectora divino amore vacua res terrenas avidè appetunt. in iisque conquiescunt. Verum huic virtuti, quae omnium basis est, nihil magis opponitur quam horrendum illud crimen, quo divinum nomen profanatur, quodque *blasphemia* dicitur. Exsecrandum scelus illud divinae maiestatis odium continet, cuius quidem criminis immanitatem leges civiles severis iustisque poenis semper castigarunt. Huius sceleris reos morte damnabant iudaei: *qui blasphemaverit nomen Domini, morte morietur: Levit. cap. 24. v. 16.* Nefando huius legis abusu mortis sententiam in Christum Dominum pronuntiarunt iudaei, *Matth. 26. v. 65.: blasphemavit, & quid adhuc egemus testibus? ecce nunc audistis blasphemiam; & quid vobis videtur? at illi respondentes dixerunt: reus est mortis.* Tanti facinoris atrocitatem publicis suppliciis damnant omnes religiosi principes.

ARTICVLVS II.

De vitiis, quae erga nosmetipsos officii opponuntur.

I.

Notitiae sui ipsius opponitur utilissimi huius studii negligentia, ex qua derivat magna vitiorum turba. Qui sui ipsius studium negligit, nec se ipsum nec alios noscit. Hinc se ipsum supra alios tumidus efferre non dubitat: se honore dignum existimat: insatiabili honorum cupiditate flagrat; quare *superbus* est, *arrogans* et *ambitiosus*. Haec autem vitia lege naturali prohibita esse, ex primariis hominum erga se ipsos et erga alios officii manifestum est. Et quidem quum nobismetipsis studere, nosque cognoscere, quantum in nobis est, teneamur; imperfectiones nostras nosse debemus, easque cum aliorum perfectionibus conferre; hinc nostra reprimitur superbia, atque bona de aliis opinio augetur. Si vero nobis clare perspecta sit nostra perfectio, aliorumque imperfectio certo innotescat; nihil tamen est, quod inde nos supra alios superbe extollamus; quum alios velut nosmetipsos amare debeamus, Deique donum sit quidquid boni nobis inest. At homo arrogans se ipsum minime nescit, sese existimat honore dignum, quo indignus omnino est; vitium ergo est notitiae sui ipsius et modestiae oppositum. Hoc arrogantiae vitio peccant illi, qui emendicatis elogiis, quae non merentur, superbiunt. Ex sui ipsius ignorantia fluit

etiam *ambitio*, quae est insatiabilis honorum cupiditas. Si quis enim se ipsum non noverit, honoribus, ad quos ineptus est, sese dignissimum amore proprio praesumit, atque hinc augetur ambitio. Differt tamen ambitio ab arrogantia. Etenim qui arrogans est, honores, quibus indignus est, sibi arrogat. At vir ambitiosus honores, quos sustinere potest, aliquando appetit; sed eos velut actionum omnium finem ultimum sibi proponit atque intendit. Illud ergo discrimen est inter arrogantiam et ambitionem, quod arrogans honoribus semper sit ineptus, non autem ambitiosus. Patet tamen, ambitionis vitium sui ipsius ignorantia plurimum amplificari. Ceterum diversissima sunt ambitionis objecta; alii enim dignitates, alii divitias, nonnulli auctoritatem, nominis splendorem alii, quidam scientiarum celebritatem consecantur. Verum quamvis ambitioni referenda sint multa praeclare gesta, radix tamen mala est atque corrupta. Quum enim horum omnium bonorum immoderata sit cupiditas, eaque tamquam ultimus finis appetantur, manifestum est, vitium esse ambitionem; quidquid eam tamquam societatis persaepe utilem, et praeclare gestorum originem commendent pseudo-politici.

II. Ex sui ipsius inscitia nascitur *imprudencia* atque *temeritas*. Qui enim semetipsum nescit, suas imperfectiones ignorat, et quid ferre valeant ingenii vires. Hinc fit, ut persaepe iis sese obrudat gerendis negotiis, ad quae minime idoneus est. Prae ingenii imbecillitate, cuius sibi conscius non est, rerum circumstantias, quantum oportet, cognoscere, obstacula praevidere, media ad finem

adsequendum eligere non potest. Hinc audacter et temere res quascumque difficiliiores facile adgreditur. Quamvis autem aliquando *audaces fortuna iuvet*, sese tamen ut plurimum expertis viris ridendos praebent. Ex eodem fonte oriuntur *praecipitantia*, *inconsideratio*, mentis *inconstantia*. Vir imprudens rerum circumstantias non novit, eas tamen nosse sibi facile confidit: hinc iudicii praecipitantia atque inconsideratio. Quia vero a proposito sine se aberrare infelici exitu experitur, hinc sententiam mutare cogitur, et pro mentis volubilitate *rotunda quadratis mutat et quadrata rotundis*. Ex his autem patet, quam pernitiosum sit vitium illud non solum viro imprudenti, sed etiam societati; atque eo gravius peccatum reputari debet, quo graviora sunt negotia, in quibus imprudentia ac temeritate peccatur.

III. Fortitudini, quae est altera erga nosmet ipsos virtus, opponitur animi *imbecillitas* atque *ignavia*. Hoc vitio peccant, qui in suis officiis perfunctorie obeundis laborem periculumque detrectant. Non sine gravi populorum sibi commissorum damno, saeviente persecutione, fugiunt *pastores* atque *operarii evangelici*, si imminentem praevideant fidei iacturam, et praesent urgeat consiliorum atque hortationum necessitas. Ignaviae rei sunt otiosi homines, qui mentis suae facultates perficere, virtutesque intellectuales acquirere negligunt. Longius esset plurimas huius vitii species enumerare. Sed contra fortitudinis virtutem graviter peccant, qui in rebus adversis obiecto sunt animo, et vitae huius calamitates impatientes to-

lerant. Homines ignavi levissima periculi umbra ab officio retrahuntur, animo vilescunt, delicata atque effeminata vivendi ratione enervantur ingenii vires. Itaque officiorum amore ad fortitudinem excitari debent ignavi homines. Si autem satis non sit officii ratio, vir ignavus atque timidus in ea, quae horret pericula, adducendus; quibus feliciter superatis, lento hoc remedio a difficiliori vitio liberabitur, atque tandem aliquem fortitudinis gradum acquirat. Ceterum patet, ignaviae vitium in omnia hominum officia irrepere posse; ac proinde et eo gravius esse peccatum, quo graviora sunt, quae ignaviter omittuntur officia.

IV. Temperantiae opponitur *intemperantia* in cibi, potus et voluptatum usu. Quum in capiendo cibo ac potu sanitatis rationem habere debeamus, patet, non *quantitate* dumtaxat, sed etiam *qualitate* peccari posse. Quare si ad merum palati oblectamentum aliquis cibo potuique indulgeat, aut isti valetudini noceant; is intemperantiae vitio peccat. Multo magis autem reus est, si vini intemperantia mentis exercitium turbaverit, et ad eum pervenerit gradum, qui *ebrietas* dicitur. Et enim quum pereat ratio, pars humanae naturae nobilior donumque praestantissimum, nulla dubitatio esse potest, quin ebrietatis peccatum sit gravissimum. Et re quidem ipsa interrupto atque suspenso animae exercitio, iam sapienti actionum nostrarum directioni nullus est locus, nullum est voluntatis imperium. Hinc iurgia, discordiae, loquacitas; hinc ea, quae arcana occultari debent, palam revelat vir intemperans, quem deinde ea pro-

palasse poeniter: hinc omnia fere malorum genera, quibus postero die excruciatum horum memor. Tot pericula intemperantibus hominibus in memoriam revocentur, et a turpissimo ebrietatis vitio arceantur. Intemperantiam ciborum appellat Horatius *ingratam ingluviem*. Hanc eodem modo definiit Callimachus, haecque addidit verba: *evanuit quidquid ventri commissi, at mentis cibum servavi*. Magnitudinis suae pondere oppressi fuere romani, postquam *curiorum* et *fabriciorum* frugalitati successit *catorum* atque *opiciorum* intemperantia. Tanta erant ciborum deliciae, ut Apicius quidam a Plinio appellatus *nepotum omnium altissimus gurgis*, ad coquinariae artis subtilitatem perficiendam plusquam quadragies centum millia nummorum profudisse legatur. Ita doctum atque eruditum erat quorundam hominum palatum, ut ex solo sapore intelligerent, an pisces aquae inter duos pontes vel prope Tiberis ostium fluenti innataverint. Omnibus notissimae sunt Antiochi Epiphani, Vitellii, Heliogabali solutissimae ciborum deliciae. Nemo nescit subtilissimam apud sibiartias antiquos victus molitiem, quae eo usque creverat, ut piscis cuiusdam rarioris atque exquisiti piscatoribus omnem ab oneribus publicis immunitatem indulgerent. Sed nemo ignorat turpissima atque tristissima huius vitii consecraria. Temperantiae documenta reliquit Homerus, qui heroum suorum mensas vulgaribus dumtaxat cibis condivit. De Alexandro refert Plutarchus, reiectum ab eo atque fastidiose dimissum fuisse oblatum elegantem ciborum apparatus; dixitque Ale-

xander, se a Leonida morum praeceptore peritissimos coquos accepisse, et ab eo didicisse hoc in prandio conciliandi ciborum appetitus praeceptum, nempe mane surgendo, corpus exercitiis defatigando; et tandem non defuturum in coena appetitum, si in prandio parcus fuerit et sobrius. Homini delicatulo si mane porrigas panem, ipsum fastidiose repellat; at si sero exhibeas: *panem illum tenerum etsi siligineum fames ipsi reddet*. Haec quidem narrationis causa dicta sint, ex quibus concludere licet, ciborum elegantiam, quam velut summum bonum tanti faciunt intemperantes homines, et corporis valetudini, et societati, atque etiam moribus perniciosissimam esse. Fortunatissimam longissimamque persarum et chaldaeorum senectutem in memoriam revocemus, eos frugalissimo victu, hordeaceo pane et purissima fontium aqua usus fuisse inveniimus. Inutile est et fere semper noxium, quidquid ultra naturam est, immo nec ipsi naturae, quod licitum est, concedere debemus: satius est licitos limites non attingere, quam illos excedere. Quod spectat ad alteram intemperantiae speciem, quae est morum *lascivia* atque *luxuries*, ab hoc vitio, de quo iam satis diximus, fusius tractando abstinendum atque temperandum nobis esse existimamus. Superessent iam recensenda vitia iustitiae virtuti opposita; sed quum ad nostra erga alios magis quam erga nosmetipsos officia referantur, ea in sequenti articulo commodius tractabuntur.

ARTICVLVS III.

De vitiis, quae nostris erga alios officiis opponuntur.

I.

Amori proximi adversatur, quidquid erga alios odii et vindictae stimulo peccatur. De odii et vindictae crimine iam antea sermonem habuimus. Illud autem crimen vel corporis vel fortunae bona, aut etiam honorem famamque adgreditur. De corporis offensione illatoque in bonis fortunae detrimento, quantum satis est, antea diximus. Sed execranda est, et tamen frequentissima alienae famae offensio, qua nempe alteri, licet innocenti, criminis alicuius ignominia adfingitur. Hanc turpissimam famae honorisque detractionem iuri naturali contrariam esse patet, quum odio proximi lege naturali prohibito ipsum quoque mendacium legi naturali adversum adiungat. Criminis huius periculum poenarum severitate avertere conati sunt sapientissimi legislatores. Antiqua ecclesiae disciplina in ipso dumtaxat mortis articulo huius vitii reis veniam et sacramentorum communionem concedebat. Concilium lateranense eiusdem criminis convictos viros a sacro ministerio arcendos esse decrevit. Summus pontifex Adrianus famosi alicuius libelli auctorem, si criminationem probare non posset, flagelli poena damnavit: *flagelletur*. Vitium illud societati perniciosissimum refugiet, qui malum etiam verum de aliis dicere verebitur. Tale

autem peccatum, quo nempe fama proximi malo etiam vero adspergitur atque laeditur, *maledicentia* appellari solet. Et re quidem ipsa lex quae apud veteres romanos mutuam civium accusationem permittebat, et publicae privataeque salutis utilissima falso credebatur, puris putisque calumniis sub imperatoribus occasionem praebuit; immo Sylla dictator exemplo suo non solum hanc execranda inhumanitatem approbavit, sed praemiis quoque fovendam esse docuit. Ii quidem perniciosi homines divinis suppliciis puniuntur. Sed postulat quoque imperiorum salus et tranquillitas, ut humanis poenis plectantur.

II. Calumniae improbitas ex invidia ut plurimum nascitur. Invidiae autem vitium, quo alienis bonis sive mentis sive fortunae quis invidet, odio-sissimum est, ipsique etiam, qui hoc vitio laborat, suum est tormentum:

*Invidia siculi non inveniunt tyranni
Tormentum maius.*

Perniciosissimum hoc vitium caute declinabit, quisquis funestissimos illius effectus meditabitur. Et enim virtus, quae viris honestis iucundissima est, praeclarae aliorum hominum dotes, quae hominibus probis admirationem et voluptatem excitant, virum invidum misere excruciant. Animus invidiae veneno corruptos honestissimos quoque viros levioribus naevis maculare, naevosque illos verbis augere perpetuo sollicitus est. Tristissimos invidiae effectus nemo negabit, in iis praesertim viris, qui ad dignitates publicaeque munera eVecti, velut aemulos atque inimicos fastidiunt illustres alios ho-

mines, quorum consiliis iuvari maxime possent. Imitandum sapientiae exemplum reliquit Agesilaus, qui Lysandrum in amicorum numero primum scripsisse legitur. Reipublicae perniciēs atque detrimentum est invidia. Dum athenienses in praestantiores viros nulla flagrarunt invidia, immo iis libenter paruere, inter tot tantasque urbes totque potentissimos tyrannos sese liberos salvosque seruarunt, atque etiam multas Graeciae urbes in libertatem restituerunt. Verum introducto invidiae monstruo, iam mutuis odiis sese lacerarunt cives, atque ex civium discordiis nata est reipublicae ruina. Deterius perniciosiusque malum fit invidia, si odium adiungatur. Duo vitia illa sese mutuo confirmant, viresque sibi praestant, et vix a se invicem discernuntur. Odium personam adgreditur, invidia autem virtuti praeclarisque dotibus vel fortunae bonis mordaci dente adhaerescit. At quantumvis perniciosissimi sint invidiae effectus, ad placandam invidiam deserere non debet virtus, officiumque suum minime negligendum. Improbiorum hominum invidia non obscuratur virtus, immo splendet magis, et vilescunt invidi homines. Hinc Themistocles dicere solebat, se eam sortem nequaquam invidere, quae nullam movet invidiam; et dicebat Cicero, invidiam virtute adquisitam summam esse gloriam.

III. Nostris erga alios officiis opponitur avaritiae vitium, quod est: *inordinatus divitiarum appetitus officiis erga Deum, erga alios et erga nosmetipsos adversus*. Si avaritia hominem parcum atque liberalem ita reddiderit, ut sui ipsius alio-

rumque necessitatem non curet, suis erga seipsum, erga alios, ac proinde et erga Deum officiis deest. Hinc intelligitur, quid sit avaritia. Neque enim avaritia dici debet immoderatus quilibet divitiarum appetitus. Non desunt homines, quos sollicitat *auri sacra fames*, ut pecuniam profundant, luxuque et magnificentia gloriam quaerant; tales autem homines inter avaros non recensentur. Verum avari hominis illud est vitium, ut pecuniae usum pervertat, illudque bonum esse sibi persuadeat, quod ad bonum sibi aliisque conferendum dumtaxat valet. Ille ergo est avari hominis error, ut de futuris necessitatibus nimium sit sollicitus, eumque ludat praesentis pecuniae voluptas. Avaritiae diversissimi sunt atque omnino contrarii effectus. Avari quidam praesentia certa-que bona remotae atque incertae spei sacrificare non dubitant; alii autem praesens leviorisque momenti bonum maioribus certoque futuris bonis anteponunt. Ex his patet, avaritiam ex vitiis plurimis tamquam ex mala radice pullulare. Ambitio avaros reddit eos homines, qui ex opibus valorem hominibus statuunt; quum enim maximi fieri eos videant, qui opibus circumfluunt, contra autem contemni eos, qui iisdem destituuntur, hinc divitias immoderato appetitu consectantur ambitiosi homines. Ex luxu atque *prodigalitate* nasci etiam potest avaritia. Qui luxum amat, eum opibus abundare necessum est ad explenda animi desideria. Immoderatus quoque voluptatis amor in causa esse potest, ut avaritiae sese dedat, qui sorte sua contentus non est; voluptuosus enim homini

voluptatis pabulum sunt nummi. Tandem avaritia in *sorditiem*, ut vocant, degenerat, si ex nimia de futuro rerum nostrarum eventu sollicitudine originem habeat. Talis enim avarus inopiam perpetuo metuens, opes congerit, necessariisque sumptibus parcens, huius, quam timet, miseriae sibi ipsi auctor est atque artifex. Inde autem pro causarum varietate varia colliguntur avaritiae remedia. Homo ambitiosus honoris veritatem virtutisque sinceritatem doceri debet. Avaro luxus amico *graphyce* delineari debet luxus vanitas, et damna inde oritura repraesentare iuvat. Si avarus fuerit voluptuosus, oppugnanda est voluptas. Rationes ad persuadendum appositae suppeditabit genuina felicitatis atque infelicitatis notio. Tandem si avarus fuerit *sordidus*, sua erga se ipsum atque erga alios officia docendus est.

IV. Hactenus virtutis vitiique notionem tradidimus, quantum philosophis facere licet. Verum si philosophiae moralis principia, multiplices hominum errores atque ingeniorum varietatem consideremus, facile patebat, ethices praecepta ex alio puriori atque communi fonte haurienda esse. Re quidem vera morum doctrinam ex ipso philosophiae gremio eruere utilissimum est. Ad rationis et conscientiae dictamen saepe nos revocat scriptura. Verum quamvis morum principia rationi luminique naturali contraria esse non possint, evidens tamen est, ipsaque experientia demonstratum, celeberrimos gentium philosophos evangelicae moralis face destitutos, caecutiisse, et pro adfectuum varietate virtutum loco diversa crimina posuisse.

At etiamsi concederetur, quod tamen tristes experientia falsum ostendit, veritatum moralium seriem et nexum exculti ingenii hominibus innotescere; haec certe difficilior doctrina, et longior propositionum coniunctio omnibus ingeniis non foret accommodata. Porro quum morum doctrina omnibus hominibus sit necessaria, oportuit omnino, ut alia faciliori ratione morum praecepta docerentur homines. Itaque necessaria omnino est revelatae et evangelicae moralis fides. Quum enim cultiores quoque homines perversis adfectibus corrupti ipsa etiam primaria morum principia adulteraverint, quumque rudes homines adfectuum simulque ignorantiae tenebris caecutiant; hinc divinae bonitatis notio satis demonstrat praeceptorum evangelicorum necessitatem. Et re quidem ipsa si nulla existeret lex revelata et scripta, legis naturalis interpretes iudicesque forent singuli homines, eam pro arbitrio abrogarent, suspenderent, explicarent: caeco hominum impetu regeretur morum doctrina. Verum quidem est, lege scripta non secus ac lege naturali posse et re ipsa abuti corruptissimos homines; nemo tamen negabit, ad confirmandam virtutem vitiumque reprimendum infinite superiorem esse legis revelatae efficaciam. Legis scriptae sensus permanet. Si autem eum perverti et pro adfectuum libidine flecti contigerit, revelationis atque interpretis auctoritas nulli errori obnoxia sensum declarat, et sine ullo errandi periculo explicat. Fatendum ergo est, utilissimam esse philosophiam moralem, neque tamen a morali evangelica unquam seiungendam. Hinc videmus a rerum

moralium scriptoribus theologicae doctrinae omnino ieiunis saepe peccatum fuisse. Philosophia quidem moralis sola ratione inniti debet, sed rationis comes individua atque norma est doctrina evangelica.

ARTICVLVS IV.

De adfectuum natura et origine.

I.

*A*dfectus sunt: actus animae, quibus aliquid vehementer appetit aut aversatur. Ut autem definitio haec in bono lumine collocetur, ex metaphysicis institutionibus pauca repetere non abs re erit. *Appetitus* in genere definitur: *propensio animae ad obiectum aliquod pro ratione boni in eo percepti*. Appetitus autem dicitur *sensitivus*, qui oritur ex idea boni confusa; ac proinde est propensio animae ad obiectum pro ratione boni sive veri sive apparentis confuse percepti. Hinc patet discrimen appetitus sensitivi a *rationali*, qui oritur ex distincta boni repraesentatione: inde etiam intelligitur, quid sit *aversatio sensitiva*, quid *rationalis*. Prior oritur ex confusa mali alicuius perceptione, posterior autem ex perceptione distincta. Vtramque definitionem exemplis illustrabimus. Ponamus, aliquem gustu percipere gratum vini saporem, atque in hac confusa perceptione adquietentem iudicare, vinum esse bonum; excitari sentiet appetitum sensitivum. At si aliquis evolvat librum in quo nonnulla deprehendit, quae sibi utilia esse existimat, librum hunc appetit; atque

ex distincta boni libri notione oritur appetitus rationalis. Neque tamen appetitus rationalis cum iudicii veritate semper coniunctus est; sed ex ipsa hominis opinione pendet. *Aversationis sensitivae* exemplum praebet cibus, quem sanitati perniciosum experti sumus: hunc aversamur. Vocatur autem aversatio sensitiva eo quod a sensu ortum trahat, quod quidem pariter intelligendum est de appetitu sensitivo. At si alicui occurrat liber, qui absurda plurima et falsa contineat, ex distincta mali notione nascitur *aversatio rationalis*. His in memoriam revocatis, adfectus definire licet: *appetitionem vel aversationem sensitivam in gradu vehementiori*. Non tamen omnino praetermitti debent vulgatae apud scholasticos definitiones. Appetitum sensitivum simpliciter *appetitum* appellant. Appetitum autem ita acceptum dividunt in *concupiscibilem* et *irascibilem*. *Concupiscibilis* appellatur, quem nos sensitivum dicimus; *irascibilis* autem vocatur, quem nos aversationis sensitivae nomine diximus. Quare si aliquis uti maluerit receptis apud scholasticos vocabulis, haec ad nostras definitiones ita accommodare poterit. *Appetitus* in genere est facultas mentis, qua in bonum quodcumque perceptum propendimus, a malo autem avertimur. *Appetitus sensitivus* est, qui ad bonum vel malum confuse perceptum refertur; *irascibilis* autem est aversio a malo confuse percepto. Haec pauca observasse satis sit. Inanes enim de vocabulis aversamur altercationes, quas definitionibus *nominalibus* statim dirimere facile est.

II. Quum nihil appetamus nisi sub ratione bo-

ni, nihilque aversemur nisi sub ratione mali; patet, adfectus omnes ad amorem et odium generatim referri. Porro id quod amamus, laetitiam in nobis excitat, tristitiam vero producit malum, quod aversamur. Quare rursus ad laetitiam vel tristitiam revocantur adfectus omnes. Ad amorem et laetitiam pertinet *amor sui ipsius et aliorum*, quo nempe bono proprio vel alieno delectamur; ad eosdem adfectus referuntur quoque *ambitio, gloria, fiducia, grati animi sensus*. Contra autem ad odium et tristitiam referuntur *invidia, ira, metus, desperatio*, alique fere innumerabiles, quibus animi nostri perturbantur, vehementiores motus. Prolixiorem adfectuum seriem describere solent philosophiae moralis scriptores plurimi. Verum in articulis praecedentibus de *virtutibus et vitiis*, atque passim in diversis harum institutionum locis, quidquid in hoc argumento praecipuum est, dispersum invenient auditores nostri.

Ceterum ex adfectuum definitione statim dirimitur quaestio in scholis agitata, an exstirpandi omnino sit adfectus, an vero sint utiles et boni. Hanc controversiam, quam antea leviter attigimus, heic revocare fusiusque explicare rerum ordo postulat. Magno animorum aestu peripateticos inter et stoicos ventilata fuit haec controversia, in qua, ut saepe fit, de nominis significatione potius quam de re significata pugnabatur. Si adfectuum appellatione solas animi perturbationes immoderatosque adfectus intelligant stoici, adfectus malos esse nemo infitiatur. At si adfectuum nomine intelligantur animi motus, qui ad ratio-

nis normam componi possunt, eos quidem utilissimos esse nemo negabit. Et quidem; quis infitabitur, corporis salutem, honestam bonorum fortunam, liberales parentes, sinceros fidelesque amicos, aliaque id genus vitae commoda expeti posse? Haec desideria non prohibet ratio nec religio. Permittit ergo etiam, ut ex eorundem bonorum possessione laetitiam capiamus quantum ad illorum conservationem necessum est. Neque etiam illicita est de iisdem bonis amissis tristitia, ratione tamen temperata, et quanta ad bonorum illorum recuperationem necessaria est. Adversus iniustos bonorum raptores irasci licet, quantum ad conservanda haec bona necesse est. Et certe si his bonis non tangantur moveanturque homines, nullam de iis curam haberent. Re quidem ipsa boni et mali iudex est ratio; at ubi ratio de bonitate et malitia pronuntiavit, rationi succurrunt adfectus, ipsius etiam rationis imperio gubernandi. Si obiectum aliquod nos admiratione percellat, illud maiori attentione contemplamur; si bonum appareat, amamus et prosequimur; si malum, odio habemus atque refugimus. Media inter pericula, quibus obsepti sumus, utilissimus est metus, ut nobis ipsis perpetuo invigilemus. Prodest quoque iracundiae adfectus, ut a perversis malignisque hominibus nos servemus incolumes. Porro iracundiam illam intelligimus, quae odium vindictamque excludit: *irascimini et nolite peccare*. Si aliquid mali quis peccaverit, *tristitia et pudor* nos vigilantiores atque prudentiores reddunt in posterum. Tandem spei laetitiaeque sensus in frequen-

tissimis humanae vitae miseris nos sublevant, purissimam in virtutis exercitio augent voluptatem. Ex hac adfectuum enumeratione manifesta omnino est illorum utilitas.

III. Quum nulla esse possit adfectuum utilitas, immo gravissimum animae nostrae damnum fiat adfectuum tumultu, nisi rationis imperio regantur; de adfectuum regimine aliquas praescribemus regulas. Quum adfectus omnes ex confusa rerum cognitione ortum ducant, sedantur adfectus, si a confusa ad distinctam boni malique notionem perducamur. Porro quum notio confusa efficiat, ut appetitus sensitivus rationali adverteatur, boni veri atque apparentis discrimen sedulo perpendere debemus, et voluntatis emendationem ipso intellectu duce promovere. Quoniam autem fieri nequit, ut duobus contrariis adfectibus simul indulgeamus, praeceptum generale de adfectibus domandis huc revocatur, ut nempe distinctas habeamus adfectuum definitiones, atque adfectum praesentem excitato contrario coërceamus; repraesentando nimirum bonum vel malum aliquod conveniens. Id vero nonnullis adfectuum exemplis declarabimus. *Laetitia* oritur ex boni praesentis opinione. Quare, ut evanescat, convincendus erit, qui laetitiae adfectu occupatur, illud, quod in obiecto aliquo bonum iudicat, esse malum, vel aliquam dumtaxat boni speciem habere, aut etiam obiecto non convenire tale quid bonum, quale eidem tribuitur. *Tristitia* ex mali praesentis opinione nascitur. Vt igitur in auras abeat, convincendus erit, qui tristitiae adfectu opprimitur, illud, quod in

obiecto malum iudicat, vel non esse malum, immo potius bonum, vel aliquam dumtaxat mali speciem praeseferre, aut tale quid malum eidem non convenire, quale tribuitur. *Amor* oritur ex eo, quod in altero aliquid perfectionis deprehendamus, ex quo voluptatem percipimus. Itaque amor extinguitur, si demonstretur, illud, ex quo voluptas percipitur: re vera non adesse, aut ita esse comparatum, ut voluptas constans et perpetua esse non possit, aliquando in molestiam degeneratura. Si autem aliquis distincte non agnoscat, quidnam sit illud, unde voluptatem percipit, amoris sui rationem ignorans, pellitur amor excitato odio, non quidem adversus personam, sed adversus vitia, quibus laborat. *Odium* in mente prodit, si aliquam imperfectionem in altero deprehendamus, quae taedium et molestiam creat. Quoniam vero hic adfectus valde perniciosus est, et actionum malorum persaepe origo existit, id omnino agendum est, ut ad ea potissimum advertamus animum, quae in aliis bona sunt, et mala in bonam partem vertamus. Quare odium pellitur, si convictus reddatur, qui odii reus est, illud, ex quo taedium percipit, revera non est ita comparatum, ut aliquam molestiam adferre debeat. *Invidia* est taedium ex alterius felicitate perceptum. Quare supprimitur adfectus ille, si demonstreremus, falsum esse de alterius felicitate iudicium: si adfectus huius turpitudinem ostendamus. Quoniam vero ex odio nascitur invidia, hoc extincto, haec quoque exspirat. Porro si alterius felicitatem moleste feramus eo, quod ea nos carere iudicemus, verae felicitatis